

ברוכים הבאים לאוטופיה של ההון: ישראל, איחוד האמירויות והקפיטליזם של האסון

אילת מעוז

צהלות השמחה לאיד של הימין הישראלי עם חתימת הסכם השלום בין ישראל לאיחוד האמירויות עלולות להוציא כל שמאלן טוב משלוות רוחו. הנה, מתגאים בימין, הראינו שאפשר לחתום על הסכם "שלום תמורת שלום" בלי למסור שטחים ובלי לוותר על אף אינטרס חיוני. הראינו ששלום חותמים "מתוך עוצמה", כביטוי של "אינטרסים הדדיים", ולא – כפי שהציע תמיד השמאל – בחלוקת מתנות לטרוריסטים. בהסכם השלום ההיסטורי הצלחנו לבסס את עמדתה של ישראל כגורם לגיטימי בזירה האזורית, לייצר הרתעה נגד איראן ולפתוח שווקים חדשים לכלכלה הישראלית. הצלחנו מפני שאנחנו, "כמו הערבים", מסורתיים וגם פרגמטיים: משתלבים במרחב שבו "מבינים רק כוח" ושבנו עדיין חולקים כבוד לסמכות דתית ופטריארכלית. הבעיה של השמאל, אומרים בימין החדש – הימין שאימץ בחרוה את פוליטיקת הזהויות – היא שהוא נטע זר, מנוכר ואליטיסטי ושההתהדרות העיקשת שלו בערכים כמו צדק ושוויון אינה אלא כסות דקה לשלטונו המדיר וההגמוני. או, כפי שאמר לי לאחרונה איש ימין מזרחי שאני מעריכה ושנאלצתי להסכים עימו, "הפסדתם את זה ביושר. השמאל פשוט גזעני". ואמנם, כמעט בכל צומת היסטורי ובכל הזדמנות, בוודאי במחאה הנוכחית, "השמאל הישראלי" מופיע כמעמד שנאבק על עצם קיומו ללא שמץ של מודעות עצמית. זהו ההקשר שבו גזענות – בעיקר כלפי מזרחים, אך לא רק כלפיהם – מתפרצת שוב ושוב כמו טיק נזיריטי, כדי להצדיק מדוע "אנחנו" ולא "הם" ראויים לאחוז במשאבים, בכוח, בתקנים ובמשרות. זהו גם ההקשר שבו מופיעה האובססיה ביחס לשחיתות, עם הסיסמה החלולה "רק לא ביבי" – כאילו קשרי הון-שלטון הם דבר חדש, חריג בהיסטוריה ובנוף הציפני.

* אני מודה לשאול סתר, דבי אילון ואיתמר טובי (טהרלב) על הערותיהם והפניותיהם הטובות.

כמובן, "לא כל השמאל". אסור לשכוח שיש גם "רדיקלים", כאלה "שמודעים לפריבילגיות" ושואפים לחיבור ולמאבק משותף של כל הקבוצות המדוכאות. זוהי אמנם קבוצה קטנה, אבל היא חיל חלוץ, שבעבודה נכונה ועיקשת תצליח לשכנע – סליחה, "להעלות מודעות" – לקשר הצולב בין מעמד, מגדר וגזע; לחיבור המהותי בין זכויות להט"ב ל"דיבור במזרחית", למאבק בכיבוש ובהתחממות הגלובלית.¹ הנימה הלגלגנית שבדבריי אינה מקרית, אבל בפירוש אינני כותבת מעמדה צינית, אלא דווקא כאקטיביסטית שבילתה שעות רבות, לאורך שנים, בניסיון לממש הלכה למעשה ובכנות את החזון של "חיבור בין מאבקים". זוהי המסגרת הרעיונית שלתוכה צמחתי כפעילה פוליטית, ושמסקפת עדיין את האופן שבו אנחנו בשמאל ("אנחנו" שעוד נותר להגדיר) מחנכים ומתחנכים.² אולם מסגרת זו אינה מספקת, שכן גם היא מבטאת באופן לא רפלקסיבי את האידיאולוגיה של מעמד מצומצם, השמאל האולטרה-אוניברסלי, זה ששואל את מושגיו מתנועות חברתיות בברלין ומחדרי סמינרים בברקלי או בניו יורק. היא מוכיחה פעם אחר פעם את חולשתה כמסגרת לבניית כוח אופוזיציוני בעל משקל, ותורמת לדלדול השורות ולייאוש הולך וגובר. חלק מהחולשה נובע מהיעדר כמעט מוחלט של ניתוח שיטתי של הכלכלה הפוליטית המוגזעת של ישראל, מאימוץ לא מודע של תפיסות קפיטליסטיות, וממהותנות זהותית שמשחקת לידי הימין הריאקציונרי.

בדברים הבאים אני מבקשת להדגים טענות אלו באמצעות קווי יסוד לביקורת של הסכמי השלום בין ישראל ובין איחוד האמירויות ובחריין.³ ביקורת זו מחדדת את שתי הביקורות המרכזיות שהעלה השמאל הרדיקלי על ההסכם: האחת, שהוא מתעלם מהסוגיה

1 זהו, למשל, קו העריכה של אתר החדשות העצמאי שיחה מקומית, המגדיר עצמו "בית של עיתונות אקטיביסטית הנובעת ממחויבות לדמוקרטיה, התנגדות לכיבוש וחתירה לשלום, שוויון, צדק חברתי, שקיפות וחופש המידע – אבל לא משרתת שום מפלגה, תנועה פוליטית או מצע".

2 פעילות משותפת של עמותות, ארגונים אקטיביסטיים ומפלגות במסגרת חזית רחבה וקואליציות בין-תנועתיות הפכה בעשורים האחרונים לאסטרטגיה המועדפת של השמאל. אסטרטגיה זו דורשת ניתוח מפורט יותר מכפי שאוכל להציע כאן. הצדקה תיאורטית אפשר למצוא בספרם של דב חנין ודני פילק מה לעשות עכשיו, שבו הם מציגים את השותפויות כמהלך בכינונו של פרויקט שמאלי קאונטר-הגמוני ופופוליסטי. השניים נשענים על עבודתם של ארנסטו לקלאו ושנטל מוף, שהחולשה העיקרית שלה היא בהפיכת הפוליטיקה לשדה של יחסים קונטינגנטיים לחלוטין, שאינם נקבעים או מעוצבים במידה ניכרת על ידי הסדר הכלכלי (לקלאו ומוף 2004; פילק וחנין 2019).

3 חשוב לומר כי אינני מומחית לענייני המפרץ הפרסי או לכלכלה הפוליטית של המזרח התיכון. דווקא העובדה שנדרשתי לחקור בעצמי עניינים אלו מעידה על היעדרה הכמעט מוחלט של נקודת מבט לא-קפיטליסטית מהדיון הציבורי בהסכמים, הבולט במיוחד במרחבי השיח המכנה את עצמו שמאלי. חשוב לומר עוד שהניתוח הפוליטי שאני מציעה כאן, הקורא להשבת המאבק בקפיטליזם למקומו במרכז החזון של השמאל, מתעצב בהקשר היסטורי שבו רבים ורבות אחרים, בישראל ובעולם, מגלים מחדש את הצורך בכך. המשבר הפיננסי העולמי ב-2008, עליית הימין הקיצוני מההיסוס שזרעו ארבעה עשורים של ניאורליברליזם ברברי, והמשבר המתגלגל של הקורונה מחיישים תודעותיות בקרב שכבות רחבות. האירועים ההיסטוריים חושפים (אך בעורמה הגליאנית טיפוסית) את כל הטעויות והכשלים במה שחשבנו קודם.

הפלסטינית ותורם לנורמליזציה של הכיבוש. השנייה, שהוא מעמיק את שותפותה של ישראל בקואליציית הנפט-נשק האימפריאליסטית והאמריקנית. בשתי עמדות אלו יש הרבה מן הצדק, אבל הן נובעות מניתוח שמתעלם מהסתירות החדשות שמזמן הקפיטליזם הגלובלי בן זמננו.

במרכזם של הסכמי השלום ניצבת אסטרטגיה, המשותפת לשתי המדינות, לצבירת רווח ממשבר, או מה שמכונה היום "הקפיטליזם של האסון" (קליין 2009; Foster and Suwandi 2020). אין מדובר רק בסחר בנשק מתקדם אלא בהפיכה הדרגתית של כל הסקטורים העסקיים למעין תעשיות ביטחון, אשר מספקות מנופים לשליטה ולניהול אוכלוסיות. צורת הקפיטליזם הזאת מבוססת על צורות קיצוניות של הגזעה, הנובעות מחלוקת עבודה נוקשה על בסיס אזרחות, אתניות וגזע, ואשר ניזונות ממלחמת מעמדות מתמשכת על עצם הזכות לכוא בשערי של ההון, כלומר להשתתף בייצורו כדי לשרוד. העובדה שמדינות המפרץ וישראל הן מוקדים אזוריים חשובים של הצבר הון מחייבת אותנו לחשוב על תפקידו ההיסטורי של השמאל במקומותינו, ולשקול אם באמת אפשר לדבר על קפיטליזם בישראל בלי לדבר על גזע ואתניות. ולהפך: מהותו המוגזעת תמיד של הקפיטליזם – ובמיוחד צורתו הקונקרטית בזמננו – מערערת על התפיסה הליברלית שלפיה אי-שוויון, בשל היותו "לא יעיל", הוא חסם לפיתוח כלכלי, וכי משטרים קפיטליסטיים תקינים ישאפו בחשבון אחרון להיפטר ממנו.⁴

המושג "קפיטליזם מוגזע" (racial capitalism) קיבל מעט תהודה אקדמית בחודשים האחרונים סביב התעוררותה של תנועת Black Lives Matter בארצות הברית. השימוש הרווח בו היום מיוחס לעבודתו של התיאורטיקן המרקסיסט האפרו-אמריקני סדריק רובינסון, שהשתמש במושג זה כדי לטעון שהגזענות טבועה ביסודותיו התרבותיים של הקפיטליזם, כתנועה אירופית שצמחה מתוך חברה פיאודלית בעלת שיח גזעני פעיל. המשמעות הפוליטית של טענה זו, בהקשר שבו נכתבה, הייתה ביסוסו של מרקסיזם שחור (black Marxism) כאלטרנטיבה לתנועת העובדים הלבנה, שהפקירה את הפרולטריון ה"צבעוני", שיתפה פעולה עם האימפריאליזם ולא הפגינה סולידריות עם מאבקי השחרור בעולם השלישי (Robinson 2000). אולם מקור המושג, והאופן שבו אשתמש בו כאן, הוא בתנועה נגד האפרטהייד, ובפרט בחיבור "השקעות זרות ושעתוקן של הקפיטליזם המוגזע

4 התנגדותה החשובה של הרשימה המשותפת להסכם השלום עם איחוד האמירויות ובחריין אינה צריכה להעלים מעינינו את העובדה המצערת שהתנגדות זו בלתי מובנת בעליל לחלק ניכר מהמחנה המכנה את עצמו שמאל בישראל. הגישה שלפיה קצת פחות "רטוריקה לאומנית" וקצת יותר "פרגמטיזם" יובילו לשיפור מעמדם של האזרחים הפלסטינים באה לידי ביטוי, למשל, בתפיסה של עמותת "סיכוי" לגבי פיתוח כלכלי ביישובים הערביים. בעמותה טוענים כי ממשלת ישראל, חרף נטייתה להסית באופן גזעני נגד האוכלוסייה הערבית ולמסד בחוק את העליונות היהודית, מציעה בשנים האחרונות אפיקי השתלבות כלכלית חסרת תקדים למיעוט הפלסטיני. ניצול נכון של הזדמנויות כלכליות אלו יוביל, לדבריהם, באופן הדרגתי אבל בטוח, לשוויון אזרחי. ראו למשל ריאיון עם מנכ"ל הארגון לשעבר רון גרליץ בעיתון הארץ (אחיטוב 2019).

בדרום אפריקה" (Legassick and Hemson 1976). כמו רובינסון, גם מרטין לגסיק ודייוויד המסון היו נחושים להראות שאין כל סתירה בין קפיטליזם לגזענות ולהזים את הטענה האידיאולוגית שלפיה התפתחות כלכלית תוביל (בהדרגה ובלי שפיכות דמים) לביטול משטר האפליה והניצול. אולם בניגוד לרובינסון, כותבים אלו לא עסקו בניסוח תיאוריה כוללת של קפיטליזם באשר הוא, אלא בניתוח של מבנה החברה הדרום-אפריקנית. מטרתם הייתה להראות כיצד הקפיטליזם הצמיח באופן דיאלקטי את ההפרדה הגזעית ועיצב את אופיים המוגזע של המאבקים המעמדיים, וכיצד אלה בתורם עיצבו מחדש את צורות ההצבר, ארגון העבודה והיחסים החברתיים. במילים אחרות, הכותבים הציעו ניתוח מטריאליסטי של מה שמופיע על פני השטח כפוליטיקה של זהויות, בלי לבטל את חשיבותן של זהויות במציאות החיים ובתודעה של רוב השחקנים הפוליטיים, אבל גם בלי לקדש אותן ולהפוך אותן לקטגוריות טבעיות וסטטיות.

השימוש במושג "קפיטליזם מוגזע" אינו מנוגד לניתוח שמעמיד במרכזו קולוניאליזם התיישבותי או אימפריאליזם, אך הוא מציע לבחון אותם בהקשרם ההיסטורי. כפרדיגמה שקנתה אחיזה בשמאל האקטיביסטי והאקדמי בישראל בעשורים האחרונים, ביקורת הקולוניאליזם ההתיישבותי מעמידה במרכזה את היסודות המטהרים – השאיפה להחליף, למחוק ולהשמיד את היליד – בפרויקט הציוני.⁵ גישה זו הדגישה במקורה כי הנישול הקרקעי של הפלסטינים ואתוס העבודה העברית התבססו כברית היסטורית בין הון ועבודה יהודיים, ששאפו לדחוק את רגליה של האוכלוסייה הילידית (Shafir 1989). הגישה זכתה לעדנה בשנים האחרונות, בין השאר, לאור המעבר הפרדיגמטי שהתחולל בשנות התשעים מניצול כוח עבודה פלסטיני זול – בעיקר בשטחים הכבושים – לניצול עובדים זרים (קמפ ורייכמן 2007; Farsakh 2005). בתנאים אלו הפך העם הכבוש לאוכלוסייה מיותרת, שהמשטר אינו שואף לנצל ליצירת ערך אלא מבקש להיפטר ממנה, ולכן אינו בוחל באלימות קיצונית ומשולחת רסן (Gordon 2008). חלק מהמצדדים בגישה, אם כי לא כולם, מטעימים כי הקולוניזציה הציונית של פלסטין התממשה וממשיכה להתאפשר בהקשר אימפריאליסטי, כלומר טוענים שישראל היא מאחז של המעצמות השליטות – פעם בריטניה והיום ארצות הברית. המחנה האנטי-אימפריאליסטי מזהה עם התקומה הערבית, ומציע – כפי שהציעו רוב תנועות השחרור האנטי-קולוניאליות במחצית המאה העשרים – כי הצורה הקונקרטית של המאבק בקפיטליזם היא המאבק הלאומי (גוז'נסקי 1986). לתפיסתו, שתי הגישות הציעו אמיתות היסטוריות לשעתן, אך שתיהן דורשות רוויזיה מסוימת לנוכח צורתן המשתנה של הקפיטליזם הגלובלי.

התבוננות בכלכלה הפוליטית של איחוד האמירויות והבנת האופן שבו הסכמי השלום משתלבים בחזון הכלכלי-פוליטי של ישראל יאפשרו, קודם כולל, להסביר כיצד אופייה

המוגזע של הציונות משתנה לנוכח תמורות במבנה הצבר ההון העולמי והאופן שבו זה מעצב את הזירה המקומית. מכאן יתבהרו כמה סתירות במופעיו של השלטון, אשר ביד אחת מחבק את התרבות המזרחית והערבית וביד השנייה מקדם מדיניות מובהקת של עליונות אתנית וגזעית. מכאן יתבררו גם אופיו של ההסכם והמידה שבה הוא ממשיך – אך גם משכלל – את פרדיגמת השלום הכלכלי של ההון הליברלי (ומופעו הפוליטי, השמאל הציוני, או מה שנשאר ממנו). ולבסוף, במסגרת הניסיון להבין את הקצנת הנטיות הגזעניות בקפיטליזם בן זמננו, אציע שישראל ואיחוד האמירויות מקדמות, יחד ובנפרד, חזון כלכלי-פוליטי המבוסס על גריפת רווחים מהרס, מלחמה ומשבר חברתי ואקולוגי.

ממלכות הנפט של המפרץ הפרסי, ובהן איחוד האמירויות, מציגות את עצמן לראווה כאוטופיה של ההון. כאן תוכלו לממש כל תאוה וכל משאלה שליבכם חפץ בה וליהנות מרמת החיים הגבוהה ביותר על פני הפלנטה בלי להצטרך לפגוש עניים, קבצנים וחסרי בית ובלי לסבול מפשיעה, זוהמה והיעדר ביטחון אישי. נכון, אין פה דמוקרטיה, אבל מבנה המשטר מבטיח שאזרחים ימשיכו להיות ברוחה יחסית כל עוד ייתנו לאלטיה השלטת לנהל בחוכמה את נכסי המדינה, הפועלת כחברת אחזקות. אזרחי מדינות המפרץ הם, כידוע, חלק זעום מאוכלוסייתן. באיחוד האמירויות, שמונים אחוזים מהתושבים וקרוב לתשעים וחמישה אחוזים מכוח העבודה הם עובדים "זמניים" ו"זרים", חסרי כל זכויות. חלקם הגדול מגיע כיום מדרום אסיה – הודו, פקיסטן ובנגלדש – ומרוכז בסקטורים שהשכר בהם נמוך, כמו בנייה, שירותים, מסחר קמעונאי, טיפול ועבודות משק בית. משרות נחשקות למהנדסים, מנהלים ואנשי פיננסים שמורות על פי רוב ללבנים, לאירופים ולאמריקנים, אך גם לבני ובנות מעמד הביניים המחונך מארצות אחרות, ובהם פלסטינים (ובעתיד אולי גם ישראלים).⁶ בנסיכות, כל עובד מקבל שכר לפי הדרכון המצוי בכיסו, מדיניות שמבטיחה כי שוק העבודה המקומי יציע יתרון תחרותי וימשוך עובדים ממקומות רחוקים. אזרחי הנסיכות עצמם, אם וכאשר הם עובדים, מרוכזים בסקטור הציבורי, שבו השכר גבוה והיציבות מרבית. הזרים, לעומתם, נתונים בהסכמי כבילה דרקוניים עם המעסיקים, נאסר עליהם לשבות ולהתארגן, ואם הופרו זכויותיהם אין להם למי (ולשם מה) להתלונן. אף שחוקי העבודה של המדינה עומדים לכאורה בסטנדרטים בינלאומיים ונתונים לפיקוח משרד העבודה, בפועל האכיפה מוגבלת לסקטורים ולאזורים מסוימים. היא חלשה במיוחד בתחומים הבעייתיים ביותר – בנייה וטיפול – ואינה חלה כלל באזורי הסחר החופשי, כלומר על לפחות חמישים אחוזים מכוח העבודה השכיר. מכיוון שכך, מרבית העובדים אינם זוכים לתנאים בסיסיים

כמו ימי מחלה וחופשות, ורבים מרווחים על השפלות, אכזריות ואלימות פיזית ומינית תכופה ויומיומית (Fargues et al. 2019).

מחנות העבודה ומשכנות העובדים הם היפוכן המוחלט של הערים העשירות, הבטוחות בעצמן, של אנשי העסקים. החוק קובע כי לכל עובד יוקצו לפחות שלושה מטרים רבועים במקום הלינה שלו, סטנדרט דומה לכללי האו"ם לשיכון אסירים, אך מובן שגם זה אינו נאכף. רבים מהעובדים המנוצלים ביותר מגיעים למדינה כדי להצליח לחסוך כסף ולכלכל את משפחותיהם, לאחר שמשכנו את כל רכושם או נכנסו לחובות עצומים מול סוחר עובדים וברוקרים. כשהם נוחתים, הם מגלים לעיתים שהשכר נמוך משהובטח, שהם נשלחים לעבודה אחרת מזו שיועדו לה, וכי יידרשו להם שנים ארוכות של עבודת פרך לפני שיוכלו לחזור הביתה. לפעמים מתחוויר להם שהם בכלל מיותרים ועליהם להמתין, בחוסר כול משווע, עד שההון ישוב ויזדקק להם. נראה כי האמירויות הצליחו להביא לכדי שלמות את הציווי הקפיטליסטי לייצר "שוקי עבודה גמישים"; העובד כל כך גמיש, כל כך נייד, שביכולתו להתפוגג מייד כשאינן בו צורך. כך, למשל, במהלך החודשים הראשונים לאחר פרוץ מגיפת הקורונה גורשו מהמפרץ למעלה ממאתיים אלף עובדים, בהינף קולמוס ובלי צורך להיגרר לבתי משפט (Culin 2020). ברור שמנהגי עבודה אלו, חרף הבוטות שלהם, אינם יוצאי דופן. מעמדם של מהגרי עבודה, במיוחד עובדים בשכר נמוך, חשוף ופגיע בכל מקום, ובוודאי בישראל. אבל ההסדרים הנהוגים באיחוד האמירויות בכל זאת משאירים להון הישראלי משהו לשאוף אליו: כוח עבודה שכיר, מורכב רובו ככולו מזרים, שאינו זכאי לפריבילגיות השמורות לאזרחים ואינו תובע אותן. כוח עבודה שמאורגן על פי מדרג היררכי של גזע, ואשר מקבל על עצמו – ברצון או מתוך כורח – את עליונותה המוחלטת של הקבוצה האתנית השלטת. אם מתבוננים במבנה המעמדי של איחוד האמירויות, ובמאפייני הכלכלה הפוליטית של נסיכות הנפט, מתגלה החלום הרטוב של הקפיטליזם הישראלי בזמננו, וגם מתחוויר אילו "הזדמנויות כלכליות" טמונות בהסכם.

איחוד האמירויות הוא ליבו הפועם של הצבר ההון במזרח התיכון של זמננו. זוהי אחת הכלכלות הצרכניות הגדולות ביותר בעולם והשנייה בגודלה במזרח התיכון. הצבר ההון במפרץ התבסס מראשיתו על גילויים של מצבורי נפט וגז טבעי בשנות השישים. האמירויות הפכו למדינה עצמאית בשנת 1971, תחת חסות בריטית ואמריקנית. היה בכך רווח לכל הצדדים. הכנסות המדינה מייצוא דלקים פחמניים – מה שמכונה פטרודולרים (petrodollars) – זרמו לשוקי ההון העולמיים (שרבים מהם פעלו אז ללא כל רגולציה) ותרמו במידה ניכרת להתפתחותם. זרם ההכנסות מהמפרץ אפשר לבנקים בינלאומיים להגדיל מאוד את ההלוואות לחברות טרנס-לאומיות ולמשלות, בעיקר למדינות בעולם השלישי שנקלעו בשנות השבעים למשברי תזרים מזומנים (שנבעו בעצמם, בין היתר, מעליית מחירי הנפט אחרי מלחמת יום הכיפורים). כספי המפרץ גם תרמו לעליית כוחה של ארצות הברית לדרגת מעצמה גלובלית, משום שחלקים גדולים מרווחי הנפט

הושקעו בניירות ערך ובאגרות חוב אמריקניות. מכיוון שערכו של הנפט ננקב בדולרים, התפתחותן של כלכלות המפרץ סייעה בהפיכת הדולר למטבע עולמי; עובדה זו עדיין מאפשרת לארצות הברית לממן את הגירעון בלי ליצור אינפלציה (טריק שמייקל הרסון כינה "סופר-אימפריאליזם"; Hudson 2003). רווחי הנפט "מוחזרו", כלומר הזינו את הצבר ההון הגלובלי, גם בדרכים אחרות, ובהן רכישה של סחורות יוקרה, פיתוח תשתיות, מפעלי בנייה עצומים, וכמובן רכש צבאי. כיום, איחוד האמירויות מדורגת כיבואנית הנשק השמינית בגודלה בעולם (הראשונה היא ערב הסעודית), ומרבית הנשק שלה נקנה היישר מהתעשייה האמריקנית (Hanieh 2018).

הסכמי השלום ורוחות המלחמה במזרח התיכון הם שני צדדים של אותו מטבע: הדולר האמריקני. כפי שטענו באופן משכנע שמשון ביכלר ויונתן ניצן (2007), קואליציית הנפט-נשק שקידמה ארצות הברית באזור פעלה לביצור האינטרסים של קבוצות ההון האמריקניות הגדולות לא באמצעות שמירה על מחירו היציב של הנפט או הוזלתו, אלא באמצעות שליטה על כוח הייצור ואף בלימתו במטרה להבטיח רווחיות. הירידה מתמשכת במחירי הנפט, שהחלה לתת את אותותיה כבר בסוף המאה העשרים ונבלמה עם הפלישה לעיראק, הגיעה לשפל ב-2016, כשהמחיר לחבית נפט ירד עד 26 דולר.

בניסיון "לגמול" את כלכלות המפרץ מהתלות בדלקי מאובנים החלו הממשלות ובעלי הון מקומיים לגוון את תיק ההשקעות של התאגידים הלאומיים, עד כדי כך שכיום, לפי הערכות רווחות, לא יותר מחמישה אחוזים מהתוצר של איחוד האמירויות נשען ישירות על רווחי נפט וגז. בעשור וחצי האחרונים הפכו כלכלות המפרץ למרכזים פיננסיים ולוגיסטיים השולחים זרועות לכל מדינות האזור ומעבר להן, ומקיימים פעולות בסקטורים נרחבים ובהם בנייה, בנקאות, שירותי מסחר בינלאומי ושילוח, פיתוח תשתיות ועסקים חקלאיים. מדינות המפרץ, בעיקר סעודיה ואיחוד האמירויות, היו המרוויחות הגדולות של גל ההפרטות הניאו-ליברלי שנכפה על מדינות האזור (כמו על העולם כולו) מאז שנות השמונים, שכן התאגידים שלהן רכשו במחירי מבצע שליטה בשירותים ציבוריים, בפיננסים, בקרקעות ובתשתיות תקשורת. זו אחת הסיבות למעורבות המפרץ בדיכוי האביב הערבי ובמניעת האפשרות לדמוקרטיזציה פוליטית וכלכלית. קואליציה אנטי-איראנית ואנטי-פונדמנטליסטית? ייתכן; אבל בל נשכח שצמיחת הפונדמנטליזם האסלאמי נובעת בין היתר מהיעדר אלטרנטיבה שמאלית שבכוחה לנתב זעם עממי נגד קפיטליזם דורסני ולהופכו לפוליטיות משחררת, שלא לומר מהפכנית (Hanieh 2013; 2018).

הגלובליזציה של כלכלת המפרץ, ואפילו הפרטה הדרגתית של תעשיות האנרגיה עצמן, לא ניתקה את הקשר בין הון ושלטון אלא עיצבה אותו מחדש ואף העמיקה אותו. רווחי ההנפקות הגדולות שביצעו המדינות בשנים האחרונות, והעודפים הגדולים שנצברו בעידן הנפט, מאפשרים לממשלות להשקיע בקידום האינטרסים של האליטה הכלכלית-פוליטית השלטת. באמירויות, המדינה וההון הפרטי משולבים זה בזה בקשר הדוק ואינטימי, כך

שבני משפחת המלוכה האוחזים בשלטון מחזיקים, כבעלי הון פרטיים, במניות התאגידים הגדולים. שחיתות? אפשר לקרוא לזה כך, אבל הכלכלן הפוליטי אדם הנייה טוען שמדינות המפרץ אינן סוטות מהמודל השולט של המדינה הקפיטליסטית בזמננו (Hanieh 2018). להפך, הן מציגות דוגמה מובהקת לאופן שבו המדינה תומכת בהצבר ההון בהקשר משתנה. אם בעבר שימשה מדינת הלאום מסגרת מגוננת להתפתחותו של הון לאומי תעשייתי (או רנטיירי), הרי כיום, כשההון גלובלי, תפקיד המדינה הוא לתמוך בבעלי ההון שלה בתחרות בינלאומית. תאגידים פרטיים באמירויות זוכים לשלל סובסידיות, הקלות מס, רישיונות אקסקלוסיביים לייבוא וייצוא, השקעות מדינתיות, הלוואות בריבית נמוכה והגנה על שוק ההון. מתברר שאיחוד האמירויות מתפקד ממש כמו כל מדינה קפיטליסטית אחרת.⁷

חזון הפיתוח הכלכלי של איחוד האמירויות, שבו ישראל ככל הנראה שואפת להשתלב, מדגיש את פיתוחם של אמצעים להתמודדות עם משבר האקלים ולגריפת רווח מהמציאות הכלכלית שתיווצר בעידן זה. כבר כיום, הטמפרטורה הממוצעת בחודשי הקיץ באמירויות מגיעה לכארבעים וחמש מעלות בצל, ומדענים צופים עלייה של עד חמש מעלות בעשורים הבאים. מובן שבלי מזגן אי-אפשר, אבל ברבי הקומות של אבו דאבי ודובאי יש גם מערכות קירור מתוחכמות המבוססות על הזרמת מים באמצעות צינורות ומשאבות הטמונים בין חזיתות הזכוכית לקירות. המים, אגב, מגיעים ממתקני התפלה עצומים ומחציבות מרוחקות בסלע המדברי. אפשר לחשוב על מים כעל הנפט החדש – משאב שיהפוך נדיר ויקר יותר בעשורים הקרובים – ועל השליטה בטכנולוגיות התפלה, בתשתיות ובאתרי השאיבה כעל יעד כלכלי, פוליטי ואסטרטגי. תחום נוסף, חשוב לא פחות, שאיחוד האמירויות מאיץ את הפעולה בו הוא תעשיית החקלאות והמזון (agri-business). התרחבות הפעילות בתחום זה התבססה מראשיתה על אידיאולוגיה של ביטחון תזונתי, קרי על השאיפה המוצהרת לספק לתושבי האיחוד מלאי מספק של מזון מגוון שאי-אפשר לייצר בייצור מקומי בשל תנאי האקלים. עם זאת, היקף התרחבותם של התאגידים מהמפרץ בתחום ייצור המזון חרג מזמן מזה הנחוץ לסיפוק הצריכה שם. התאגידים שולטים היום, למשל, בחמישים אחוזים מהייצור החקלאי במצרים, ומכפיפים בהדרגה את ייצור המזון ברמה האזורית ואף הגלובלית לאינטרסים של ההון במפרץ הפרסי (שם).

7 מנקודת המבט של תרבות פוליטית, נראה שהמודל המלוכני-קפיטליסטי של איחוד האמירויות עולה בקנה אחד עם התפיסות הממשליות של "קינג ביבי". קפיטליזם אוטוריטרי, שנשען על מיסטיפיקציה של כסף והצגתו ראוותנית של עושר מתאימה ככפפה ליד לרמות של מנהיג השולט בחסד ההון. אפשר גם לנתח את מופעי הסמכות השריריות והמופעים הקליינטליסטיים של שלטון נתניהו כמבטאים את ההיבטים האנטי-רציונליים של תרבות הפיננסאליזציה. אמנם ניהול המערכת הקפיטליסטית העולמית דורש מומחים וטכנוקרטים, אבל בחשבון אחרון הוא נשען על מנהיגות כריזמטית המתקשרת באופן בלתי מתווך עם הכוחות הבלתי צפויים של שוקי ההון הגלובליים. מסיבה זו, נתניהו נידון כנראה לנצח את ה"מנהלים" מסוגם של ניר ברקת ונפתלי בנט.

המושג "ביטחון תזונתי" מלמד לא מעט. הוא מדגיש את הפיכתן של כל התעשיות כולן לתעשיות ביטחוניות, כאלה ששימוש אסטרטגי בהן מאפשר לנהל מלחמה כלכלית נגד אוכלוסיות. גם לקברניטי הכלכלה העולמית ברור כיום שהצבר ההון במתכונתו הנוכחית צפוי להוביל למשבר אקולוגי, חברתי וכלכלי שתוצאותיו החברתיות, הכלכליות והפוליטיות קטסטרופליות. בתנאים אלו, משאבים בסיסיים הדרושים לקיום החיים – מים, מזון, תרופות, מכשור רפואי – שקולים לנפט ולנשק. השליטה בייצורם ובחלוקתם הופכת לאמצעי מלחמה של ממש ומספקת אינספור הזדמנויות ליצירת רווח, על אחת כמה וכמה כאשר רכישתם, על ידי מדינות ומשקי בית, דורשת מימון מהסקטור הפיננסי ומכפיפה את הלוויים למשטר תקיף של החזרי חובות. בהקשר זה חשוב להבין כי המערכת הפיננסית במזרח התיכון נתונה כיום במידה ניכרת לשליטתו של הון מהמפרץ – כך בלמעלה ממחצית המוסדות הפיננסיים הלא-מדינתיים במצרים, סוריה, לבנון, ירדן והרשות הפלסטינית, וכך בשיעור גדול מהמוסדות האלה בצפון אפריקה (שם). השליטה במערכת הפיננסית, או שליטה באמצעות חוב, היא צורה של לוחמה כלכלית, שמאפשרת לשלוט בגורלם של אינדיווידואלים, משקי בית ועמים. מאחוריה ניצבים, במצב הכן מתמיד, כוחות הולכים וגדלים של משטרה וצבא, נשק משוכלל ומערכות פיקוח ומעקב מתוחכמות, תחום הייצוא העיקרי של הדמוקרטיה היחידה במזרח התיכון.⁸

מנקודת מבט אנתרופולוגית, כל הסכם שלום הוא "הסכם סחר": הסכם שלום משנה את טיב החליפין בין עמים וקבוצות, כך שבמקום נקמה ("עין תחת עין") עוברים להחליף מתנות, נשים וסחורות (Levi-Strauss 1969; Anspach 2017). גם המושג "שלום כלכלי" אינו דבר חדש בישראל, למרות הניסיון של בנימין נתניהו לתבוע בעלות על המושג מאז נאומו בכנס הרצליה ב-2008. ובכל זאת, במה שונים הסכמי אברהם מהסכמי אוסלו? במה שונים היחסים הכלכליים המתהווים עם מדינות המפרץ מהיחסים עם מצרים, עם ירדן, ועם הפלסטינים בגדה ובעזה? התשובה לשאלות אלו קשורה הן לתנאים הבינלאומיים הן

8 למעשה, הטכניקות הפיננסיות והביטחוניות כרוכות זו בזו דרך קטגוריית הסיכון. על פי המודל של דירוג אשראי פרטני, אפשר לראות כיצד השימוש בקטגוריות דמוגרפיות רחבות להערכת הסיכון הכלכלי או הביטחוני שמציב אדם מסוים מפנה את מקומו לצורה של אפיון המבוססת על ביוגרפיה פרטית. איסוף נתונים ממגוון רחב של מקורות לאורך זמן מאפשר לבנות פרופיל אינדיווידואלי של הפרט, לצפות בדיוק הולך וגובר את התנהגותו בעתיד ואף לעצב אותה באמצעות איומים ותמריצים. בה בעת, האלגוריתמים המנבאים סיכונים ותרמישים מתבססים על אינפורמציה שמשקפת לעיתים קרובות אי-שוויון ואפליה היסטוריים, ולפיכך התחזיות שהם מייצרים נוטות לשעתק את המבנים החברתיים הקיימים. אלו הם שני צדדים של טכנולוגיות ההגזעה המתפתחות, אשר מצד אחד הופכות לתלויות פחות בהבחנות סטטיסטיות-דמוגרפיות רחבות (גזע, אתניות ומגדר כשלעצמם) ומצד שני נוטות לטרמיניזם קיצוני, שכולא את הפרט בהיסטוריה של דיכוי כלכלי-חברתי.

למאפיינים הכלכליים והפוליטיים של המדינות עצמן, ובעיקר לקשר המשתנה בין השניים. הסכמי אוסלו, כמו הסכם השלום עם ירדן, התבססו על הניסיון לשלב בין הון ישראלי ובינלאומי ובין עבודה ערבית זולה באזורי תעשייה ייחודיים שיוקמו באזורי הגבול – מעין אזורי סחר חופשי שיהיו מיועדים בעיקר לייצור סחורות וייחנה מתנאי מכס מועדפים בייצוא לישראל, לארצות הברית ולאירופה.⁹ ההסכם עם איחוד האמירויות מבוסס על אינטרסים כלכליים אחרים. מטרתו העיקרית היא לחזק את ליבת ההון הישראלי הגלובלי, המבוססת במידה רבה על תעשיות עתירות ידע וייצוא ביטחוני (הייטק). תמיכת המדינה בתעשיית ההייטק, באמצעות מענקים, סובסידיות, פטור ממיסים, השקעות במחקר ופיתוח ונשיאה בעלויות הגבוהות של הכשרת "הון אנושי", היא הביטוי המובהק ביותר לאופן שבו מדינת ישראל תומכת בהצבר ההון בשוק תחרותי בינלאומי. פתיחת שווקים חדשים לייצוא הביטחוני הישראלי, במדינות ערב ודרגן גם למדינות מוסלמיות אחרות, נתפסת כמעשה פטריטי, שכן ההייטק הוא כידוע מנוע הצמיחה המרכזי של המשק הישראלי.

נראה שהאינטרס הישראלי לחזק את העמדה התחרותית של הסקטור היצרני בעל הפיריון הגבוה השתלב עם הצורך הבהול למדי של מדינות המפרץ להתמודד עם קריסת מחירי הנפט בפרוץ מגיפת הקורונה: במרץ 2020 ירד מחירה של חבית נפט לשלושים דולר, ולראשונה נרשם מחיר שלילי על חוזים עתידיים, בשל הביקוש הגבוה למתקני אחסון. שני אלה השתלבו בחזון של דונלד טראמפ To Make America Great Again, כלומר לשקם את מעמדה של ארצות הברית, האימפריה הנחלשת. מצד אחד, ההסכם מעיד על הצורך לחזק את הברית בין כוחות פרו-אמריקניים באזור ולחמש אותם למקרה הצורך; מצד שני, מרוץ החימוש עצמו – ובמרכזו המכירה השנויה במחלוקת של מטוסי F-35 לאיחוד האמירויות – ממשיך להזין את התעשייה הצבאית האמריקנית. זאת עוד לפני שהזכרנו את הסיבות הפוליטיות המיידיות יותר: ירידת התמיכה בטרמפ (ובנתניהו) על רקע ניהול כושל של משבר הקורונה.

העובדה שההסכם מבטא אינטרסים של בעלי הון אינה מפתיעה או אפילו מעניינת במיוחד, כשלעצמה. מעניינת יותר היא הירתמותם של כוחות חברתיים נוספים לתמיכה בהסכם שלא בהכרח ייטיב איתם. בהקשר זה חשוב לזכור כי פירות הצמיחה אינם מתחלקים

9 פרויקט הדגל בתחום זה הוא אזור הסחר החופשי שער הירדן, שנוסד בשנת 1998 ומאז התעכבה התפתחותו מסיבות שונות. על פי התוכניות, בצד הירדני של האזור יהיו 25 מפעלים בבעלות חלקית או מלאה של ישראלים, שיעסיקו כעשרת אלפים עובדים ירדנים. בצד הישראלי מיועדים לקום משרדים ומרכזי לוגיסטיקה, ואולי בית חולים למטרות תיירות רפואית לירדנים ותושבי נסיכויות המפרץ. בשנת 2004 הצטרפה גם מצרים, בחסות ארצות הברית, להסדר סחר חופשי עם ישראל. על פי ההסכם, ארצות הברית תעניק פטור ממכס למוצרים המיוצרים באזורי תעשייה מוגדרים (באזור קהיר, אלכסנדריה, פורט סעיד, הדלתא המרכזית, בני סוף ואל-מינייה), אשר לפחות 35 אחוזים מתהליך הייצור בהם נעשה בשיתוף בין יצרן מצרי ויצרן ישראלי, ואשר מרכיב הייצור הישראלי בהם עומד על 10.5 אחוזים לפחות. קרוב ל-680 מפעלים וחברות מצריות, מרביתם בענף הטקסטיל, פועלים במסגרת ההסכם (אלנתן 2018).

שווה בשווה בין סקטורים שונים. להפך, הגלובליזציה יצרה בישראל שני סקטורים: סקטור בינלאומי ובו עובדים ניידים בשכר גבוה, וסקטור מקומי המורכב מענפי הכלכלה הישנה ומעסקים קטנים, ובו העובדים והמנהלים אינם נהנים מתנאים משובחים, מיוקרה חברתית או מכוח פוליטי. אפשר להעריך כי החלוקה הזאת חופפת במידה רבה להבחנה בין אשכנזים ומזרחים, משום שהפערים בחינוך בין שתי הקבוצות עודם עצומים חרף העלייה האבסולוטית בזכאות לתעודת בגרות ובנגישותה של ההשכלה הגבוהה בעשורים האחרונים (Cohen et al. 2019).¹⁰

האידיאולוגיה שמצדיקה את המתנות הנדיבות שהמדינה מחלקת לבעלי ההון מגדירה מחדש את המדינה כחברת אחזקות משוכללת. להיות אזרח במדינה כזאת משמעו להיות בעל מניות; מי שיש לו עניין, מעין אופציות, בעליית ערכם של נכסי החברה ובצמיחתה המתמשכת. מצד אחד, הצדקה זו מבוססת על ההנחה שפירות הצמיחה מתחלקים, אם לא שווה בשווה אז לפחות באופן מניח את הדעת, בין בעלי העניין – הנחה שאין לה יסוד לאחר כמה עשורים של התרחבות מואצת של הפערים החברתיים תחת המשטר הניאו-ליברלי. מצד שני, תפיסה זו של המדינה מניחה כבר פיננסיאליזציה ניכרת, שכורכת את עתידם הכלכלי של העובדים והעובדות השכירים בעתידו של ההון הגדול. ההפרטה של השירותים הציבוריים, ובעיקר של קרנות הפנסיה, מובילה לתלות הולכת וגוברת של כולנו בביצועים של הבורסה. יש לנו עניין ישיר ומיידית לתמוך במדיניות כלכלית שבמסגרתה המדינה מאבטחת את שוק ההון (אספקה הולכת וגוברת של נזילות) ומצילה מוסדות פיננסיים, גם אם בטווח הבינוני והרחוק זוהי מדיניות הרסנית לגבינו. שילוב האינטרסים בין העובדים ובין בעלי ההון מבוסס על היכולת לשמר – כלומר לאבטח – עתיד בלתי מופרע של רווחה כלכלית, אינטרס שכוחו מתעצם דווקא כאשר האיומים על עתיד זה הולכים ומתרבים. ככל שמתרבים הספקות לגבי עצם יכולתה של האנושות לשרוד קטסטרופות אקלימיות, בריאותיות ופוליטיות, ככל שמתרבות האוכלוסיות "המיותרות" המתדפקות על שערי המדינות העשירות ודורשות להיכנס, כך עולה ערכה של מניית האזרחות, גם כאשר מדובר באזרחות מוגבלת. באותו אופן, ככל שעולים ספקות לגבי כוחו של הצבר ההון להמשיך ולהתבסס לנצח על מחזור הולך וגדל של חובות, כך מתגברים הקולות הקוראים להציל בכל מחיר את הקפיטליזם.

10 על פי מחקרם של כהן ועמיתיו, הפער בשיעורי בעלי השכלה אקדמית בקרב יהודים אשכנזים ומזרחים בישראל הצטמצם מפי 2 ברור השני לפי 1.56 ברור השלישי, אולם הצמצום מקורו בעיקר בירידה בשיעור האקדמאים האשכנזים, וכן ככל הנראה בגידול במספר הנשים המזרחיות שרכשו תואר בהוראה. בקרב גברים הפער אמנם הצטמצם, אולם שיעור האקדמאים המזרחים, שעמד ברור השני על 27 אחוזים, לא עלה כמעט, והוא עומד על 28 אחוזים בלבד. הפערים נובעים מאי-שוויון מוסדי ברמת החינוך ובמדיניות ההסללה המתמשכת לחינוך מקצועי. החוקרים סבורים כי יידרשו ארבעה או חמישה דורות לסגירת הפערים.

באופן מעניין ואולי לא מקרי, המודעות להצטברותם של חובות היסטוריים שאי אפשר לפרוע מבלי להוביל לקריסה מערכתית מעצבת מחדש גם את הסכסוך הישראלי-פלסטיני. כפי שהצעתי במקום אחר (מעוז 2020), דווקא גניזת חלום הסיפוח מדגישה את מודל "הריבונות ההצברית" של ישראל – ריבונות שאינה ממירה את ההשקעה האלימה בהתנחלויות לכדי החלת החוק על שטחי הגדה המערבית אלא ממשיכה להחזיק בכיבוש כבנסכ בעל ערך ספקולטיבי, שאפשר לגרוף ממנו רווחים דווקא כאשר לא "מממשים" אותו. במקביל, ההבנה שהחוב ההיסטורי לפלסטינים בתוך ישראל – בעיקר שוד הארמות הגדול – אף הוא אינו ניתן לפירעון מובילה לאימוץ גישה שמציעה לאזרחים הערבים להצטרף למאמץ "להגדיל את העוגה" לטובת כולם. באופן קונקרטי ביותר, הצעה זו מתממשת בהחלטת ממשלה 922 משנת 2015. תוכנית זו, שבמרכזה פיתוח כלכלי של היישובים הערביים וצמצום פערים תקציביים, נותנת מענה לצרכים הגדלים של מעמד ביניים פלסטיני, שבעצמו הוא תוצר של הגלובליזציה והאפשרויות החדשות למוביליות כלכלית שנפתחו בעידן הניאו-ליברלי. התוכנית תומכת בהתפתחותו של מעמד זה, באמצעות השקעה בחינוך איכותי ובשילוב פלסטינים בתעסוקה בשכר גבוה, בעיקר בהייטק. היתרון של עובדים ערבים, בהקשר של הרצון להתרחב לשווקים חדשים בעולם הערבי, הוא ברור. בה בעת, שילוב עובדים ערבים מפחית במידה מסוימת את עלויות השכר הגבוהות של מהנדסים מקומיים ומשפר את עמדתה של ישראל בתחרות הנמשכת למשיכת הון רב-לאומי.

באחרונה פרסם אמיר פאח'ורי מאמר באתר שיחה מקומית ובו הוא מציע "לפלסטינים [...] לקנות מניות בסדר הישראלי החדש" (פאח'ורי 2020). פאח'ורי מנתח את הציונות כתנועה פוליטית, וטוען כי לנוכח המשבר הפוליטי שמתרחש היום בציבור היהודי בישראל, לפלסטינים יש הזדמנות לחזק את מעמדם האזרחי באמצעות שיתופי פעולה עם מה שהוא מכנה "רה-ציונות", כלומר הציונות "השמאלית" הליברלית. מעניין שאף כי השימוש של פאח'ורי ברעיון של רכישת מניה הוא מטפורי לגמרי, הניתוח שלו משתלב באופן מפתיע בשינויים מרחיקי לכת במעמד הכלכלי של האזרחים הערבים. ההשלכות הפוליטיות של שינויים אלו צריכות עדיין להתבהר, אולם כבר היום הן באות לידי ביטוי בכוחה הגדל של הרשימה המשותפת וביכולתה של החברה הפלסטינית בתוך ישראל לקדם באופן מאורגן את האינטרסים שלה. בכך נבדל מעמדם של האזרחים הפלסטינים מהיהודים המזרחים, שכן אף שהליברליזציה של הכלכלה הישראלית והיחלשות הסקטור ההסתדרותי וההתיישבותי האשכנזי הובילה לצמיחתו של מעמד ביניים מזרחי, מעמד זה לא זכה עד כה לייצוג פוליטי של ממש והוא ממשיך להיות כבול למנגנוני השליטה המפלגתיים האשכנזיים באמצעות מיתוס האחדות היהודית (טובי 2017; עמור 2019). חגיגת ההסכמים עם איחוד האמירויות כביטוי למעין "שלום מזרחי" ממשיכה במסורת המפוארת של רידוד השאלה המזרחית לטענה גזענית בדבר "תרבות" של כבוד וכיבודים ומציגה מצג של המזרחיות כמעין ערביות נובורישית.

משטרי ההגזעה המרובים של ההון הגלובלי מזכירים לנו שוב שאין לזהות את הגלובליזציה הכלכלית עם חזון פוסט-לאומי, פוסט-גזעני ופוסט-אתני. הם מאתגרים אותנו לחשוב על האופן שבו מעמד נשזר באתניות וגזע בצורות חדשות, השואבות מהיסטוריה ארוכה של קולוניאליזם אך גם חורגות מהן, ברתמת קבוצות חברתיות חדשות לתפקידי תיווך בקפיטליזם רב-לאומי שנסמך על חלוקת עבודה משוכללת. התחרות על הזכות להיות מנוצל בידי ההון הגלובלי מיתרגמת בכל מקום למלחמות של מעמדות, גזעים ועמים, או בשמן הכולל (והבעייתי) – "מלחמות אזרחים". מלחמות אלו, שמתרחשות בתוך מדינות הלאום אך גם מעבר להן, הן ההקשר שבו פוליטיקה של זהויות הופכת למשאב בידי הימין החדש, שמנתב את הזעם המוצדק ואת יצר הנקמה המתפתח בעיבורה של השיטה הכלכלית כדי ליצור בריתות חברתיות המשפרות את כוח ההישרדות הפוליטי של הקפיטליזם. רוצה לומר, הגזעה אינה תוצר לוואי של הקפיטליזם של האסון אלא חלק מהותי ממנו. מדובר במשטר הצברי שמפיק רווח מחוסר ביטחון קיומי, מזרעית פחד מתמשכת, מהרס יצרני וממשבר שאין לו סוף.

ישראל ואיחוד האמירויות אינן שחקניות שוליות בסדר העולמי המתחדש, והסכם השלום ביניהן אינו סוגיה שולית לשמאל האנטי-גזעני והאנטי-קפיטליסטי. הסכם זה מסמן את נתיב ההתפתחות של קפיטליזם מוגזע בזמננו, ומצביע על האופן שבו התפתחויות אזוריות ועולמיות מעצבות את המבנה המעמדי הפנימי, ואת היחסים המשתנים בין יהודים ופלסטינים, אשכנזים ומזרחים, בתוך הקו הירוק ובשטחים הכבושים. הבנת הציונות לא רק כגזענות אלא כצורה של קפיטליזם מוגזע – שקולוניאליזם התיישבותי הוא תצורה היסטורית אחת שלו – מאפשרת להסביר כיצד פרדיגמת השלום הכלכלי, המציעה לפלסטינים להצטרף כשותפים זוטרים להון הישראלי, משתלבת עם אידיאולוגיה מופגנת של עליונות יהודית ועם הגזעה מתמשכת של האזרחות והחברה הישראלית. בה בעת, ההסכם מצביע על האופק החשוך של הקפיטליזם העולמי, שמוכיל להתגברות המלחמות בין קבוצות שונות של עובדים בתנאים של התרוששות גוברת, קטסטרופה אקלימית וחברתית, והיעדר אלטרנטיבה פוליטית.

המחלקה לאנתרופולוגיה, אוניברסיטת שיקגו

ביבליוגרפיה

- אחיטוב, נטע, 2019. "מה שאתם חושבים? הפוך. הימין מקדם את הערבים באופן חסר תקדים", הארץ, 24.10.2019.
- אלנתן, יעל, 2018. "שלום קר, כלכלה חמה", דבר העובדים בארץ ישראל, 25.5.2018.
- ביכלר, שמשון, ויונתן ניצן, 2007. רווחי מלחמה: דיכודנים של שלום, מהדורה שנייה, חיפה: פרדס.

- גוז'נסקי, תמר, 1986. *התפתחות הקפיטליזם בפלשתינה*, חיפה: מפעלים אוניברסיטאיים הוצאה לאור.
- טובי (טהרלב), איתמר, 2017. "עבודה ערבית, להבות מזרחיות", *העוקץ*, 29.4.2017.
- לקלאו, ארנסטו, ושנטל מוף, 2004. *הגמוניה ואסטרטגיה סוציאליסטית: לקראת פוליטיקה דמוקרטית רדיקלית*, בתרגום עידית שורר, תל אביב: רסלינג.
- מעוז, אילת, 2020. *חוק חי: שיטור וריבונות תחת כיבוש*, ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.
- עמור, מאיר, 2019. "אהרי 40 שנות שלטון אפשר לקבוע: הליכוד רע למזרחים", *שיחה מקומית*, 25.2.2019.
- פאח'ורי, אמיר, 2020. "לפלסטינים יש הזדמנות לקנות מניות בסדר הישראלי החדש", *שיחה מקומית*, 13.10.2020.
- פילק, דני, ורב חנין, 2019. *מה לעשות עכשיו*, תל אביב: ידיעות ספרים.
- קליין, נעמי, 2009. *דוקטרינת ההלם: עליית הקפיטליזם של האסון*, בתרגום דבי אילון, תל אביב: אנדרלוס.
- קמפ, אדריאנה, ורבקה רייכמן, 2007. *עובדים וזרים: הכלכלה הפוליטית של הגירת עבודה בישראל*, ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.

- Anspach, Mark R., 2017. "Vengeance and the Gift," in James Alison and Wolfgang Palaver (eds.), *The Palgrave Handbook of Mimetic Theory and Religion*, New York: Palgrave Macmillan, pp. 53–59.
- Cohen, Yinon, Noah Lewin–Epstein, and Amit Lazarus, 2019. "Mizrahi-Ashkenazi Educational Gaps in the Third Generation," *Research in Social Stratification and Mobility* 59, pp. 25–33.
- Culin, Hamza, 2020. "A Marxist Guide to Understanding the Gulf States' Political Economy: An Interview with Adam Hanieh," *Jacobin*, Jul. 13 (online).
- Fargues, Philippe, Nasra M. Shah, and Imco Brouwer, 2019. "Working and Living Conditions of Low-Income Migrant Workers in the Hospitality and Construction Sectors in the United Arab Emirates," GLMM-RR-No. 2/2019, Florence: Migration Policy Center, the European University Institute and the Gulf Research Center.
- Farsakh, Leila, 2005. *Palestinian Labour Migration to Israel*, London and New York: Routledge.
- Foster, John Bellamy, and Intan Suwandi, 2020. "COVID-19 and Catastrophe Capitalism: Commodity Chains and Ecological-Epidemiological-Economic Crises," *Monthly Review*, June 1, 2020 (blog).
- Gordon, Neve, 2008. *Israel's Occupation*, Berkeley: University of California Press.

- Hanieh, Adam, 2011. "The Internationalisation of Gulf Capital and Palestinian Class Formation," *Capital & Class* 35(1), pp. 81–106.
- , 2013. *Lineages of Revolt: Issues of Contemporary Capitalism in the Middle East*, Chicago: Haymarket books.
- , 2018. *Money, Markets, and Monarchies: The Gulf Cooperation Council and the Political Economy of the Contemporary Middle East*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hudson, Michael, 2003. *Super Imperialism: The Origin and Fundamentals of U.S. World Dominance*, London: Pluto Press.
- Legassick, Martin, and David Hemson, 1976. *Foreign Investment and the Reproduction of Racial Capitalism in South Africa* (Foreign Investment in South Africa: A Discussion Series, No. 2), London: Anti-Apartheid Movement.
- Levi-Strauss, Claude, 1969. *The Elementary Structures of Kinship*, trans. James Harle Bell, John R. von Sturmer, and Rodney Needham, Boston: Beacon Press.
- Robinson, Cedric J., 2000. *Black Marxism: The Making of the Black Radical Tradition*, Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.
- Rouhana, Nadim N., and Areej Sabbagh-Khoury, 2015. "Settler-Colonial Citizenship: Conceptualizing the Relationship between Israel and Its Palestinian Citizens," *Settler Colonial Studies* 5(3), pp. 205–225.
- Shafir, Gershon, 1989. *Land, Labor, and the Origins of the Israeli-Palestinian Conflict, 1882–1914*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Tatour, Lana, 2019. "Citizenship as Domination: Settler Colonialism and the Making of Palestinian Citizenship in Israel," SSRN Scholarly Paper ID 3533490, Rochester, NY: Social Science Research Network.
- Veracini, Lorenzo, 2006. *Israel and Settler Society*, London: Pluto Press.
- Wolfe, Patrick, 2006. "Settler Colonialism and the Elimination of the Native," *Journal of Genocide Research* 8(4), pp. 387–409.